

*Др Душан Николић, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ПРАВО ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ КАО НАУЧНА И НАСТАВНА И ДИСЦИПЛИНА*

Сажетак: У раду су изложена основна обележја права живојне средине као научне и наставне дисциплине. У првом делу, аутор је указао на дилеме које постоје у домаћој и страниј литератури у погледу његовог назива, појма и правне природе. Реч је о новој, интрадисциплинарној грани права која обједињује правне институције више традиционалних грана, али истовремено садржи и специфична решења. У том контексту, изложена су основна (диференцијална) начела на којима се заснива савремено право живојне средине, на основу којих се оно разликује од других семената правног система. У другом делу, аутор је указао на проблеме који постоје у домену правног образовања, како у земљама европског континенталног, тако и англоамеричког правног подручја.

Кључне речи: живојна средина; право живојне средине; нове гране права; правна наука; правно образовање.

1. Право животне средине као нова грана права

У континенталној Европи је проблематика одрживог развоја и правне заштите животне средине дуго изучавана фрагментарно, у оквиру традиционалних научних и наставних дисциплина, као што су уставно, управно,

* Рад је настао као резултат истраживања на Пројекту бр. 179079 Биомедицина, заштите живојне средине и право који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије. Делом је заснован на истраживањима која су вршена у оквиру развојног пројекта Унапређење правног образовања у области права живојне средине Србији (*Advancement of Environmental Law Education in Serbia*), који је реализован на Правном факултету Универзитета у Новом Саду, у сарадњи са Columbia University's Public Interest Law Institute – New York.

кривично, грађанско и међународно јавно право¹. Правна регулатива је такође била неразвијена и несистематизована. Већи напредак на том пољу је учињен тек седамдесетих година XX века, када се почело говорити о *интегралној њравној заштити*. Тиме је отворен пут за развој нове гране права. Она је у почетку била заснована на тзв. *антропоцентричном* концепту чију је окосницу чинио став да сваки појединац има право да живи у здравој животној средини (*њраво на здраву животну средину*). Та концепција је убрзо наишла на критику јер се показало да заштита окружења зависи од човека, односно од тога да ли ће неко од грађана захтевати предузимање одређених мера и изрицање одговарајућих санкција. У новије време се развија нови, *екоцентрични концепт*, по ком одређена добра у човековом окружењу треба да уживају посебан режим и да буду заштићена независно од човековог права на здраву животну средину.

На тим основама је настало савремено *њраво животне средине*. Оно спада у ред новијих и још увек недовољно развијених грана права. Чињеница је, наиме, да и даље постоје одређене дилеме које се тичу његове природе, појмовног одређења, па чак и самог назива².

1.1. Појам

У нормативном смислу, *њраво животне средине* је скуп начела и правних правила којима је регулисан човеков однос према природи, као и према окружењу које је створено људским радом. Реч је о посебном сегменту правног система са јасно одређеним предметом правног регулисања. Право животне средине у основи регулише две групе питања. Прва се односи на права и обавезе које човек има или може имати у односу на заштићена добра у свом окружењу. Друга се односи на правну заштиту. Она постаје актуелна када неко поступи супротно обавези и тиме угрози или повреди заштићена добра. Тако конципирана грана права постоји и у другим правним системима. У земљама англоамеричког правног подручја: *environmental law*; у Француској и Швајцарској – *droit de l' environnement*³;

¹ Опширније: Зоран Стојановић, Родољуб Етински, Јожеф Салма и Душанка Ђурђев, *Правна заштитна животне средине*, Београд, 1991.

² О томе сведочи чињеница да су аутори прилога у зборнику *Право и животна средина* (ед. Драгољуб Кавран – Гордана Петковић), објављеном у Београду 1997. године, користили различите називе за ову грану права. В: Драгољуб Кавран – Гордана М. Петковић, *Месио и улога њрава животне средине у њравном систему Савезне Рејублике Јујославије*, стр. 17 – 41; Славољуб Поповић, *Основне карактеристике еколошкој њрава*, стр. 59 – 80; Владан Јолцић, *О елементима неопходним за усјосјављање еколошкој њрава као самостјалне дисциплине њравне науке*, стр. 81 – 125; Момчило Вукићевић, *Услови за хармонизацију њрава животне средине ЕУ са њравом животне средине СРЈ*, стр. 223 – 240; Наташа Томић, *Веа и односи између ујравној и еколошкој њрава*, стр. 276 – 288.

³ В. нпр: Stefan Schwager, *Droit de l' environnement Suisse – CE, Bale – Francfort-sur-le-Main*, 1989.

у Немачкој – *umweltrecht*; у Италији – *diritto ambientale*; у Хрватској – *pravo okoliša*; у Словенији – *pravo okolja* и др.

У упоредном праву се говори и о *праву заштите животне средине* (*environmental protection law*⁴; *pravo varstva okolja* i sl). Реч је о појму који има уже значење. Њиме су обухваћена (или би требало да буду обухваћена) само правила која се односе на правну заштиту наведених добара у случају угрожавања или повреде.

У некадашњој Југославији се усталио назив *Еколошко право*. Он се и данас широко примењује у правној литератури бивших република чланица југословенске федерације. Већина правника под њим подразумева грану права која садржински одговара горе описаном *праву животне средине*. Међутим, биолози и други научници који се баве природним наукама, сматрају да су назив и садржина само делимично подударни.⁵ Наиме, екологија обухвата знатно ужу материју. Предмет изучавања и заштите су само биолошке врсте и њихова станишта, а не и вредности створене људским радом. Слични називи и сличне дилеме постоје и у другим земљама. Нпр. у Сједињеним Америчким Државама је у употреби назив *ecology law*, а у Русији – *еколошко право*.

Познато је да је у правној струци све ствар конвенције и да постоји посебна, правна терминологија. Зато је важно прецизно одредити о чему се ради.

1.2. Правна природа

У складу са општим правилима дефинисања, појмовно одређење треба да укаже на битна обележја изучаване појаве и, истовремено, на оно по чему се она разликује од сличних категорија. Са становишта правне науке, то значи да треба одредити правну природу конкретне појаве. Другим речима, треба одредити њено место и улогу у систему права.

Теоретичари већ деценијама без већег успеха покушавају да на адекватан начин одреде правну природу права животне средине. Проблем је у томе што се у њему налазе елементи више традиционалних грана из различитих правних области. Право животне средине садржи правила из домена уставног, управног, грађанског, привредног, кривичног, међународног јавног, међународног приватног права, грађанског процесног, кривичног процесног права и сл. Оно се, због тога, не може у целини уклопити ни у једну од традиционалних (дихотомних) правних области. Право животне средине је истовремено и јавно и приватно,⁶ материјално и процесно. Све то

⁴ В. нпр: Н. Vocken у предговору за Зборник реферата са међународне конференције *The Codification of Environmental Law*, одржане у Генту 1995. године. Издање: Kluwer Law International, The Hague – London – Boston, 1996.

⁵ Упор. са: Анте Вујић, *Заштита животне средине*, Нови Сад, 2005, стр. 21. и др.

⁶ В: Barbara Pozzo, *Danno ambientale ed imputazione della responsabilita*, Milano, 1996. Посебно трећи одељак *Увода*, под називом: *Diritto pubblico v. diritto privato*, стр. 9-15.

указује на чињеницу да нову *грану права* не треба посматрати у оквиру *старој концепцији* и кроз призму *традиционалне систематике*.

Поједини аутори су покушавали да оправдају настанак ове гране права тако што су тражили оно што је чини различитом у односу на сваку традиционалну грану понаособ. Међутим, решење се налази у ширем идејном контексту. Право животне средине је нова *синтетичка грана права* која има један нови квалитет и препознатљивост у оквиру правног система, управо због тога што обједињује сва начела и правна правила која се односе на исту проблематику. Оно је засновано на тзв. *предметној систематизици* која добија све већи значај у савременом свету услед регионалних и глобалних интеграционих процеса и фузије англоамеричког и европског континенталног права.⁷ Право животне средине је *интегративна грана права* јер повезује различите гране и различите правне области. Уз све то, оно је самосвојно (*sui generis*) јер почива на нарочитој комбинацији различитих правних начела.

1.3. Начела права животне средине

Основу права животне средине чине три врсте начела. Прва су општа. Као што је речено, она се односе на све гране истог правног система. Друга су карактеристична за поједине традиционалне гране права са којима је право животне средине функционално повезано. Нпр. постоје диференцијална начела грађанског права⁸, диференцијална начела кривичног права и сл. Трећу групу чине начела права животне средине, у ужем смислу. То су заправо диференцијална начела која одражавају његову посебност у односу на традиционалне гране. На основу њих се могу формулисати посебна правила која представљају одступање од општег правног режима.⁹

1.3.1. Начело одрживој развоја

Један од основних развојних циљева на националном, регионалном и глобалном плану је да се успостави равнотежа између техничко-технолошког и економског напретка, с једне стране, и потребе да се у што већој

⁷ Правне норме су груписане *према предмету (материји) правној регулацији*. Таква систематизација је била заступљена у првим законима у којима се налазило целокупно право које је створила држава. Она је омогућавала заинтересованим лицима да лако нађу све одредбе које се односе на одређено питање. Такав вид груписања правних правила је карактеристичан за англоамеричко правно подручје, а све чешће се среће и у савременом европском праву.

⁸ В: Душан Николић, *Увод у грађанско право*, (десето измењено и допуњено издање), Нови Сад, 2010.

⁹ Опшриније о начелима: Јожеф Салма, *Начела и систем еколошкој права*, Правни живот, 9/1995, стр. 267. и др.

мери очувају природне и створене вредности, с друге стране. Служећи се језиком кибернетике (науке о управљању сложеним системима), могли бисмо рећи да се тежи тзв. *динамичкој равнотежи*, која подразумева сталне промене уз очување стабилности. Правне норме треба да буду тако постављене да омогуће развој друштва у дугом периоду. Тај циљ је могуће остварити само ако се расположиви ресурси рационално користе.

1.3.2. Начело њравичности и међугенерациске солидарности

У новије време преовлађује свест о томе да би било неправично да садашња генерација прекомерним коришћењем ресурса и загађењем животне средине угрози опстанак живог света, а тиме и својих потомака. Зато се инсистира на тзв. међугенерациској солидарности. То је питање економске и правне политике. Право животне средине би требало да буде један од инструмената који ће створити предуслове за дугорочни опстанак свих биолошких врста на Планети.

1.3.3. Начело сарадње и координисаној деловања

Потреба за одрживим развојем и заштитом животне средине изискује сарадњу великог броја субјеката. На нивоу државе, потребно је интегрисати рад свих државних органа и органа локалне самоуправе и обезбедити ефикасно спровођење правних норми и одлука из домена права животне средине. Проблеми у овој области често прелазе државне границе. Зато треба развити међудржавну, регионалну и ширу међународну сарадњу. Да би се обезбедило ефикасно координисано деловање, прописи морају бити усаглашени са националним и наднационалним правним стандардима.

У Европској унији ово начело добија нову димензију. Организациона структура и начин функционисања те паневропске интеграције се уклапају у модел тзв. *новој институционализму (new institutionalism)*¹⁰, који је на теоријском плану развијан током XX века. Основна идеја је да све институције једног система морају бити функционално повезане и да треба да сарађују ради постизања јединствених циљева и интереса друштвене заједнице. Теорија сарадње је флексибилнија од класичног концепта поделе власти и омогућује лакше постизање компромиса који воде ка регионалној, и истовремено, ка глобалној интеграцији. Осим тога, она отвара простор за другачију улогу судова у креирању правног система.

У развоју и примени права, значајну улогу може имати и тзв. *невладин сектор* који делује како у оквирима појединих држава, тако и на међународном плану.

¹⁰ V.: Damian Chalmers, *European Union Law – Law and EU Government*, Dartmouth, 1998., str. 158.

1.3.4. Начело јавности

Одговарајући ниво сарадње и ефикасног деловања на пољу одрживог развоја и заштите животне средине није могућ без доступности информација од јавног значаја. Грађани сваке државе имају право да буду упознати са стањем животне средине, са уоченим тенденцијама и мерама које би требало предузети. Законодавни рад треба да буде јаван. Грађане и њихова удружења треба укључити у јавне расправе које се воде поводом законских пројеката (преднацрта закона, подзаконских аката и сл), као и у јавне дебате поводом предлога за измену и допуну правне регулативе у области права животне средине. Рад других државних органа и органа локалне самоуправе, такође треба да буде јаван.¹¹

1.3.5. Начело забране наношења штете живојној средини

Једно од општих (системских) начела је да свако треба да се уздржи од поступка којим другом може нанети штету. Тако формулисано правило је засновано на *антиројоценцијичном* концепту, о ком је већ било речи. Према том становишту, *штета се наноси човеку* и он одлучује о томе да ли ће тражити предузимање одређених мера или изрицање санкција. Савремено право животне средине је засновано на *екоцентричном* приступу. Забрањени су поступци којима се наноси *штета самом окружењу* угрожавањем или повређивањем заштићених добра.

Према традиционалном концепту, заснованом на римском правном наслеђу, одговарало се за недозвољене *имисије* а не за *емисије*. Власник није одговарао за ширење (*емитовање*) штетних утицаја са своје непокретности у *околину*. Он је био одговоран само ако су ти утицаји допрли до суседне непокретности. Такво нормативно решење је било потпуно у складу са индивидуалистички конципираним (римским) правом. Римски концепт је вековима остао неизмењен. Одговорност за имисије и даље постоји у готово свим правним системима. Међутим, последњих деценија је дошло до извесних промена које указују на постепено уобличавање новог модела одговорности који више одговара актуелним приликама и тзв. *екоцентричном концепцији*.

У савременом праву животне средине се отишло корак даље. Сматра се да државни органи у случају угрожавања или загађења животне средине треба да делују независно од тога да ли су појединац или удружење грађана поднели захтев за пружање заштите. То је још једна *differentia specifica* ове нове гране права.

¹¹ Опшриније: Вида Чок, *Информисање о живојној средини као право и обавеза*, у зборнику: *Право и живојина средина*, Београд, 1997, стр. 126 – 140.

1.3.6. Начело превенције и предосторожности

У савременим правним системима се све више развијају различити облици превентивног деловања. Циљ је да се спречи наступање сваке значајније (правно релевантне) штете. То је посебно приметно у области права животне средине. Превенција је у том сектору веома широко постављена. У многим земљама постоје норме којима је прописано да свака активност која се тиче животне средине мора бити планирана и реализована тако да се изазивају што мање промене односно, да ризик по заштићена добра буде што мањи. Установљена је обавеза да наведеним активностима треба да претходи процена утицаја на животну средину. Осим тога, предвиђен је читав низ превентивних мера и санкција које надлежни органи предузимају на захтев лица чија су добра угрожена или (делимично) повређена, на иницијативу других грађана, па чак и независно од било каквог захтева (по службеној дужности). Та специфичност се може објаснити чињеницом да је реч о питањима од јавног интереса и посебног друштвеног значаја.

1.3.7. Начело реституције

Ако до штете ипак дође, одговорно лице ће бити дужно да отклони штетне последице. Реч о је о тзв. *натуралној реституцији (restitutio in integrum)*. У складу са општим правилима, ова санкција се изириче на захтев оштећеног лица. Међутим, као што је речено, постоје случајеви у којима се повређено добро доводи у одговарајуће стање и независно од приватног захтева појединаца или организоване групе грађана. Циљ је да се повређена добра доведу у стање у ком би била да штета није наступила. Оваква концепција којом се одликује савремено право с разлогом се може назвати *прогресивном реституцијом*.¹²

1.3.8. Начело зајивач ња

У складу са општим правилима одштетног права заштићена добра се доводе у одговарајуће стање о трошку одговорног лица. Међутим, одређене превентивне и реститутивне мере се финансирају средствима из општих фондова који се формирају од накнада које загађивачи плаћају због оптерећења или загађења животне средине.

1.3.9. Начело корисник ња

Физичка и правна лица која користе природне вредности, дужна су да плате реалну накнаду и да сnose трошкове рекултивације простора. Наведена средства су део наменских фондова из којих држава финансира различите мере које доприносе одрживом развоју и заштити животне средине.

¹² Опширније: Душан Николић, *Увод у систем грађанској права*, Нови Сад, 2010.

1.3.10. Начело суїсидијерне одговорности државе

Државни органи, у оквиру расположивих средстава, отклањају штетне последице у случајевима када је загађивач непознат као и када је штета настала услед загађење животне средине ван државне територије (прекогранично загађење). Такво решење је логично, када се имају у виду претходна два начела (загађивач плаћа и корисник плаћа) и чињеница да држава располаже посебним средствима за те намене.

1.3.11. Начело ефикасној присиљној правосуђу

Опште је правило да сви грађани имају једнако право на правну заштиту. То начело је посебно развијено у области права животне средине. Као што је већ речено, у случају опасности од наступања штетних последица по заштићена добра, заштиту пред судом може захтевати свако заинтересовано лице. Судија не може да одбије да суди. Осим тога, такви поступци су у већини земаља хитни и краткотрајни.

1.4. Сврхујуре и систематика права живојне средине

Право животне средине је још увек у развоју, и то не само у погледу нормативних решења, већ и у погледу структуре и правне систематике. Током протеклих деценија је ипак, спонтано, уобличен један релативно јасан концепт. Могло би се рећи да право животне средине има два препознатљива сегмента. Први је тзв. *ојшћи део*.¹³ Он обухвата начела и опште одредбе о одрживом развоју и заштити животне средине. Други је *јосебни део* (или више посебних делова). Реч је о комплексу правних правила о употреби и правној заштити појединих добара (вода, земља, ваздух и сл.).¹⁴

1.5. Однос права живојне средине и друјих грана права

Као што је речено, право животне средине је нова, синтетичка грана која садржи елементе више традиционалних грана јавног и приватног права. Већ на основу тога се може закључити да међу њима постоје чврсте везе. Реч је о односу општег и посебног. Право животне средине обједињује (интегрише) општа правила која су заснована на начелима различитих традиционалних грана. Међутим, то преузимање није механичко и безрезервно. Право животне средине садржи и нека нормативна решења којима се одступа од општих правила. Његовим нормама се понекад установљава посебан правни режим. У таквим случајевима постоји конкуренција оп-

¹³ В. нпр: Владан Јолцић, *Еколошко право – ојшћи део*, Београд, 1996.

¹⁴ В. *Основе права живојне средине*, (ед. Душан Николић), Нови Сад, 2009.

штег и посебног. Проблем се решава применом правила *lex specialis derogat legi generali* (специјалан закон укида општи). Предност се дакле, даје посебном правилу. Ако не постоји специјална норма, примењује се опште правило неке од традиционалних грана права. Ако ни њега нема, празнина ће бити попуњена у складу са општим правним начелима, начелима матичне традиционалне гране и начелима права животне средине.

1.6. Регионалне и националне специфичности

Све што је напред изложено представља један општи поглед на уобичавање права животне средине као научне и наставне дисциплине у свету. При том треба имати у виду чињеницу да постоје одређење специфичности које су својствене појединим правним традицијама и националном праву.¹⁵

2. Наука у служби правног образовања

Последњих година се често говори о томе да наука треба да буде у служби образовања. То у пуној мери важи за Право животне средине које још увек није у потпуности развијено. Временом ће настајати не само нова нормативна решења, већ и нови принципи који ће се изучавати на свим нивоима правних студија.

3. Правно образовање у области права животне средине

На универзитетима у континенталној Европи, студенти преваходно стичу теоријска, апстрактна знања. Изучавају се системски оквири, односи међу појединим гранама права, начела (општа и диференцијална), опште правне норме, методи тумачења и примене правних правила. Једна од основних замерки је да таквом виду правног образовања недостаје значајнија практична димензија, односно, да мањају знања која су применљива у пракси.¹⁶ У домену права животне средине, постоји још сложенији проблем. Студенти и даље стичу парцијална знања у оквиру више традиционалних и међусобно не повезаних наставних дисциплина, у мери у којој су предметни наставници заинтересовани за ту проблематику. На појединим факултетима постоји посебан наставни предмет посвећен одрживом развоју и правној за-

¹⁵ В: Turner J. Smith Jr – Pascale Kromarek, *Understanding US and European Environmental Law*, London – Dodrecht – Boston, 1987.; David Vogel, *National Styles of Regulation – Environmental Policy in Great Britain and the United States*, Ithaca and London, 1986; Barbara Pozzo, *op. cit.*, 17 – 110; Зборник реферата са међународне конференције *The Codification of Environmental Law; Transnational Environmental Law and Its Impact on Corporate Behavior*, (ed. Eric J. Urbani, Conrad P. Rubin, Monica Katzman), New York;

¹⁶ Упор. са: Reinhard Zimmermann, *Pravno obrazovanje u Nemačkoj*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, 1/2006, стр. 31-44.

штити животне средине. Међутим, најчешће је реч о изборном (опционом) курсу који држи наставник са неког другог предмета. У таквим случајевима, нагласак је на аспекту (управноправном, кривичноправном или нпр. грађанскоправном) за који је предавач специјализован. Очигледно је да постоји кадровски проблем који ће на одговарајући начин бити решен тек када на факултетима наставу буду држали наставници који су у професионалном смислу потпуно посвећени одрживом развоју и заштити животне средине. То ће несумњиво бити дуг и сложен процес. До тада би у наставу требало укључити све наставнике који се баве појединим правним аспектима одрживог развоја и заштите животне средине у оквиру традиционалних дисциплина. Неоспорно је да се квалитет образовања може знатно унапредити ако у наставни процес буду укључени они који најбоље познају одређену материју и а ако свако од њих предаје оно што најбоље зна.

У земљама англоамеричког подручја студенти махом изучавају право кроз практичне примере. На часовима разматрају чувене одлуке прецедентног карактера, међу којима има и оних које датирају још из XVII и XIX века. Критичари тврде да таквом виду правног образовања недостају основна знања о правним начелима и правном систему, и да студенти нису оспособљени за изналагање решења путем апстрактне правне логике¹⁷. Лаички речено, уврежено је мишљење да у континенталној Европи правници "од шуме не виде дрвеће", а да се у англоамеричком свету "од дрвећа не види шума". Наравно, то је поједностављен и не сасвим тачан приказ актуелног стања. На европским универзитетима се већ дуже време развијају различити облици практичног правног образовања, као што се, са друге стране, у англоамеричком праву и правном образовању све више пажње посвећује правним принципима.

3.1. Традиционални европски модели њпрактичног њправног образовања

На већини универзитета у континенталној Европи, уз теоријску наставу (предавања), постоје *вежбе* на којима студенти стичу практична знања. За тај облик правног образовања, најчешће су задужени асистенти и млађи наставници, а понекад и истакнути стручњаци из правне праксе (судије, адвокати и др). Студенти се на вежбама упознају са одлукама донетим у

¹⁷ "Примарни наставни алат у главним правним предметима су збирке случајева. Од студената се очекује да обраде неколико случајева, сажетих и изведених из контекста, без икакве теоријске позадине (...) Заузимам веома тврд став да се случајеви свакако морају анализирати. Међутим, та се анализа мора водити у светлу јасне дискусије о начелима релевантне гране права. Након представљања поменутих начела, настава би требало да обухвати анализу питања проистеклих из одређених случајева." (Alan Watson, *Pravno obrazovanje u Americi – Kritička analiza*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, 2/2006, стр. 29-43).

судским, управним и другим поступцима пред државним органима, као и са моделима различитих докумената. Вежбе се по правилу организују у оквиру традиционалних позитивноправних дисциплина, као што су уставно, управно, грађанско, кривично, грађанско процесно и кривично процесно право. Организовање засебних вежби у области права животне средине није део европске образовне традиције. То значи да студенти практична знања из те области стичу фрагментарно, на различитим годинама студија.

Неки правни факултети омогућују студентима да проведу извесно време на пракси у суду, органима управе, јавним и привредним предузећима и сл. Рад се у таквим приликама одвија под менторством истакнутих правника практичара.

Најзад, последњих година се развија тзв. *клиничко њравно образовање*.

3.2. Клиничко њравно образовање

Правна клиника је облик правног образовања који се остварује кроз практичан рад професора, асистената и студената са странкама поводом конкретних случајева. Грађани или удружења грађана (невладине организације) добијају бесплатну стручну помоћ, а академска заједница прилику да стекне или провери практична знања у области одрживог развоја и заштите животне средине.¹⁸ Студенти у сарадњи са асистентима и под менторством професора, проучавају конкретан случај, дају савете а понекад предузимају и одговарајуће правне радње. Такав облик друштвеног организовања је вишеструко користан, јер смањује трошкове функционисања друштвене заједнице, омогућује ефикаснију заштиту животне средине и доприноси унапређењу правног образовања.¹⁹

Постоје различити облици организовања и деловања правних клиника. Условно би се могло говорити о англоамеричком и европском моделу. У Сједињеним Америчким Државама, где је идеја о правним клиникама и настала, студенти под менторством професора пружају комплетну правну помоћ странкама - од стручних савета, до заступања пред судом и другим државним органима. Рад је по правилу тимски. Група студената разматра случај, прибавља податке о релевантним судским одлукама (преседанима), припрема одговарајуће поднеске и учествује у судском поступку. Тако нпр. функционише Правна клиника за заштиту животне средине Универзитета Колумбија у Њујорку.

¹⁸ Опширније: Lusine Hovhannisian, *Clinical Legal Education and Bologna Process*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, 2/2006, стр. 45-60.

¹⁹ Правне клинике се уклапају и у идеју о развоју тзв. *цивилној друштва*. В: Dušan Nikolić, *Civilno društvo i civilno pravo*, у: *Liber Amicorum – Nikola Gavella (Građansko pravo u razvoju)*, Zagreb, 2007, стр. 51 – 67.

На Правном факултету Универзитета у Новом Саду је развијен другачији модел, који је примерен европској правној традицији и важећим прописима Републике Србије. Студенти у сарадњи са асистентима и професорима бесплатно дају стручне савете, упућују на одговарајући поступак пред органима државне власти и локалне самоуправе, прибављају релевантне одредабе закона и других општих аката, помажу при изради поднесака и других докумената а у појединим случајевима посредују при решавању спорова (медијација). Са друге стране, стручни тим Правне клинике за заштиту животне средине Правног факултета у Новом Саду не учествује у поступцима пред судом, али редовно прати и анализира релевантне судске поступке.

*Dušan Nikolić, Ph.D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Environmental Law as a Scientific and Educational Discipline

Abstract

In this work, basic characteristics of environmental law as a scientific and educational discipline were presented. In the first part, author pointed out the dilemmas which exist in domestic, as well as in foreign literature, regarding its name, notion and legal nature. It is about a new, integrative branch of law, which unifies legal institutes of several traditional branches, but at the same time contains specific normative solutions. In that context, basic (differential) principles on which contemporary environmental law is based, and which make it distinguishable from other segments of legal system, were presented. In the second part, author pointed out the problems existing in legal education domain, both in countries of European continental, and in Anglo-American legal tradition.

Key words: environment; environmental law; new branches of law; legal science; legal education.